

Het voorkomen en terugdringen van thuiszitten

Eveline Schoevers & Pauline van Eck

Inleiding

In het onderwijs en bij gemeenten bestaat behoefte aan (het delen van) informatie en handvaten op het gebied van jeugdhulp op en in de school en (de preventie) van thuiszitten. Om tegemoet te komen aan deze behoefte is het Steunpunt Passend Onderwijs (SPO) twee ontwikkelgroepen gestart. Deze ontwikkelgroepen zijn erop gericht om deelnemers (regio's) verder te brengen in het ontwikkelen en uitvoeren van beleid rondom de aansluiting onderwijs-jeugdhulp en het voorkomen van thuiszitten. Het SPO wil de deelnemers graag een overzicht van bestaande relevante kennis en informatie bieden, in de vorm van twee presentaties rond elk thema. In opdracht van het SPO zet Oberon daarom enkele belangrijke onderzoeksuitkomsten met betrekking tot de aansluiting onderwijs-jeugdhulp (Bomhof & Van der Grinten, 2020) en het tegengaan van thuiszitten op een rijtje. In dit verslag gaan we in op het thema (Preventie van) Thuiszitten. We zullen eerst de huidige stand van zaken geven op het gebied van thuiszitters. Daarna zullen we ingaan op de gehanteerde definitie(s) van thuiszitters, achtergronden van thuiszitten, (effectiviteit van) preventieve en curatieve interventies, aanbevelingen uit onderzoek voor het aanpakken van thuiszitten en nieuwe kansen voor thuiszitters door de Corona-uitbraak. Het verslag sluit aan bij het webinar en de PowerPointpresentatie over dit onderwerp van 25 juni 2020. We sluiten af met een samenvatting van wat we wel en niet weten vanuit onderzoek.

Stand van zaken rond thuiszitten

Thuiszitterspact

Het tegengaan van thuiszitten is een belangrijk maatschappelijk thema. Zo is in 2016 is door de ministeries van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) een thuiszitterspact gesloten met de PO-Raad, de VO-raad, het ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (Thuiszitterspact, 2016). De ambitie van het thuiszitterspact was dat in 2020 geen enkel kind langer dan drie maanden thuis zou zitten zonder passend aanbod van onderwijs en/of zorg (Slob, De Jonge & Dekker, 2019; 2020).

De partners van het thuiszitterspact stimuleren samen met Ingrado gemeenten en samenwerkingsverbanden om in elke regio een sluitende thuiszittersaanpak te realiseren en zij ondersteunen hen daarbij. De sluitende aanpak wordt vastgesteld in het op overeenstemming gericht overleg (OOGO) dat gemeenten en samenwerkingsverbanden voeren en omvat in elk geval afspraken over (a) doelen voor de reductie van het aantal thuiszitters, (b) preventie van uitval, (c) samenwerking met de zorg, (d) maatwerk voor kinderen, (e) route naar een passende plek, (f) doorzettingsmacht of – kracht (het geven van bevoegdheid aan één partij, team of functionaris om bij stagnerende besluitvorming – binnen gestelde kaders – te bepalen welke school of instelling verplicht is voor het kind een passende onderwijs/zorgplek te bieden (Steunpunt Passend Onderwijs, 2017) en (g) terugdringen vrijstellingen op grond van de Leerplichtwet, artikel 5 onder a (Thuiszitterspact, 2016).

Passend onderwijs

De verwachting was dat het aantal thuiszitters door de inspanningen van het pact en óók door de invoering van passend onderwijs in 2014 zou dalen. Dit is echter niet het geval. Zo waren er 4.790 thuiszitters in schooljaar 2018-2019. Dit waren er meer dan het schooljaar ervoor, toen waren er 4.479 thuiszitters (Slob et al., 2020). Cijfers uit het onderzoek van Regioplan geven echter aan dat het aantal thuiszitters hoger is; het gaat om ruim 6700 thuiszitters in het schooljaar 2017-2018 (Lubberman, Bertling & Duysak, 2019). Passend onderwijs bracht een zorgplicht voor scholen (schoolbesturen) met zich mee. Dit betekent dat de school, waar het kind is aangemeld, een passende plek op de eigen of indien nodig op een andere school moet bieden. Het komt echter voor dat scholen ouders in de oriëntatiefase adviseren om hun kind bij een andere school aan te melden. Verder is een dekkend aanbod van ondersteuningsvoorzieningen in de regio een randvoorwaarde voor het kunnen uitvoeren van de zorgplicht. Dit dekkend netwerk is nog niet overal gerealiseerd, zo is er een beperkt aanbod voor leerlingen met ernstige meervoudige beperkingen of een combinatie van een lichte verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen, voor hoogbegaafde leerlingen met gedrags- en/of communicatieproblemen en/of een stoornis in het autismespectrum, voor leerlingen met psychiatrische problematiek en ondersteuning van de jeugd-ggz, en voor leerlingen in crisisvoorzieningen (Ledoux & Waslander, 2020).

Versnellingsagenda

Alhoewel er vorig schooljaar meer verzuimsituaties zijn opgelost dan andere jaren en er veel inspanningen zijn gedaan door betrokken partijen om het aantal thuiszitters te verminderen, zit nog steeds een groot aantal kinderen en jongeren langer dan drie maanden thuis. De overheid en de partners van het thuiszitterspact komen daarom in aanloop naar de afloop van het thuiszitterspact met nieuwe maatregelen en een versnellingsagenda om het aantal thuiszitters terug te dringen (Slob et al., 2019; 2020). Zij willen onder andere beter inzicht in het verhaal achter de cijfers, meer inzetten op preventie van thuiszitten (bijvoorbeeld door verbetering van de financiering van zorg in onderwijstijd), aanpakken in de regio versnellen door kennisbijeenkomsten te organiseren en regionale doorbraakprojectleiders in te zetten, onderzoeken op welke (wettelijke) wijze thuiszitters hun recht op onderwijs kunnen verzilveren en een grondslag creëren voor het delen en ontvangen van gegevens over thuiszitters (Slob et al., 2020).

Huidige problematiek en vraagstukken op het gebied van thuiszitten

Thuiszitten kan ervoor zorgen dat kinderen en jongeren worden geremd in hun ontwikkeling. Het is daarom belangrijk dat er snel iets aan het aantal thuiszittende leerlingen wordt gedaan. Het voorkomen en terugdringen van thuiszitten is niet alleen een zaak van het onderwijs, maar ook van andere partijen op het gebied van zorg, veiligheid en leerplicht (Onderwijsinspectie, 2020). De betrokken partijen hebben de afgelopen jaren de nodige inspanningen geleverd om tot een betere thuiszittersaanpak te komen. Zo staat het terugdringen van het aantal thuiszitters hoog op de agenda en lijkt de onderlinge samenwerking tussen de betrokken partijen op dit gebied te zijn verbeterd in de afgelopen jaren (Slob et al., 2019; 2020; Lubberman et al., 2019). De toegenomen aandacht heeft er ook voor gezorgd dat partijen de thuiszitters beter zijn gaan registreren (Lubberman et al., 2019). Deze verbeterde registratie lijkt deels te verklaren dat het aantal thuiszitters in de afgelopen jaren is gestegen van 3.254 in 2013-2014 naar 4.790 in 2018-2019. Andere redenen die (door gemeenten) worden genoemd voor de stijging van het aantal thuiszitters zijn onder andere de toename in problematiek bij jongeren en de stijging van het aantal vluchtelingen waarvoor een passende plek moet worden gezocht (Slob et al., 2010).

Het vinden van een goede oplossing voor een deel van de thuiszitters is vaak nog moeilijk (Slob et al., 2019; 2020; Lubberman et al., 2019). Ook lijkt het realiseren van een passend onderwijsaanbod door samenwerkingsverbanden voor thuiszitters vaak lastig haalbaar binnen drie maanden. Het vinden van een oplossing voor thuiszitters duurt nu vaak nog te lang. Dit lijkt soms te komen door te weinig samenwerking, te weinig gebruik van de mogelijkheden voor maatwerk, en doordat niemand mandaat heeft om beslissingen te kunnen nemen (Slob et al., 2019).

De doelgroep ‘thuiszitters’

Definitie thuiszitters

Een eenduidige definitie van thuiszitters is van belang om ervoor te zorgen dat alle kinderen die thuiszitten of voortijdig school verlaten sneller in beeld zijn, zodat zij op tijd geholpen kunnen worden (Slob et al., 2020). Momenteel is er echter nog geen duidelijke (wettelijke) definitie van thuiszitters. De definitie die momenteel wordt gebruikt door de overheid beschrijft thuiszitters als “kwalificatie- of leerplichtige jongeren die meer dan drie maanden absoluut of langdurig relatief verzuimen” (Slob et al., 2020, p. 8). Dit gaat om kwalificatie- of leerplichtige kinderen die niet staan ingeschreven op een school (absoluut verzuim) en kinderen die wel staan ingeschreven op een school, maar al meer dan vier weken (ongoorloofd) niet naar school zijn geweest (langdurig relatief verzuim) (Slob et al., 2019).

Er is echter veel discussie over deze afbakening van het begrip thuiszitters en de wijze van registreren (Lubberman et al., 2019). Volgens de (door de overheid gehanteerde) beschrijving vallen alleen vormen van ongeoorloofd verzuim onder de definitie van thuiszitters. Echter, in de praktijk is het lastig om bij de registratie een onderscheid te maken tussen geoorloofd en ongeoorloofd verzuim (Lubberman et al., 2019). Onder geoorloofd verzuim vallen leerlingen die verzuimen op basis van ziekmelding, verleend verlof (bijv. speciaal vakantieverlof), en op basis van gewichtige omstandigheden (Leerplichtwet, artikel 11 onder g) (Ingrado, 2020b). Ook is het de vraag of ziekteverzuim of een vrijstelling op grond van artikel 5 onder a niet onder de definitie van thuiszitters zouden moeten vallen. Ziekteverzuim vertoont een samenhang met het risico op een thuiszitsituatie of een vrijstelling op grond van artikel 5 onder a (Lubberman et al., 2019). Kinderen die met een verklaring van een arts zijn vrijgesteld van de leerplicht op grond van artikel 5 onder a, zijn jeugdigen die niet in staat zijn onderwijs te volgen als gevolg van een lichamelijke of psychische problemen. Deze groep leerlingen wordt wel beschreven als thuiszitter door Ingrado (Ingrado, 2020a), maar valt niet onder de definitie van de overheid (die uitgaat van ongeoorloofd verzuim). Het aantal ‘vrijstellingen 5 onder a’ steeg van 5.077 in 2014-2015 naar 5.576 in 2017-2018 (Slob et al., 2019). Inmiddels lijkt het aantal weer te dalen, maar is er wel sprake van een stijging van vrijstellingen bij 16/17-jarigen op psychische en psychiatrische gronden (Bertling, Lubberman & Witteman-Van Leenen, 2016). Aanvragen voor een vrijstelling 5 onder a worden nu niet inhoudelijk getoetst. Daarom wordt aan een wetswijziging gewerkt waardoor een vrijstelling pas wordt gegeven als goed is gekeken naar de mogelijkheden van de leerling en het regionale ondersteuningsaanbod (Slob et al., 2019; 2020).

In de rapporten van Dullaert (2019) en Peeters (2018) wordt gepleit het onderscheid tussen geoorloofd en ongeoorloofd verzuim af te schaffen, omdat alle vormen van verzuim onmiddellijke en doelgerichte aandacht vragen: het is vaak een voorbode is van een verergerende situatie. De ministeries van OCW, JenV en VWS geven aan dat de huidige definitie geen recht doet aan alle kinderen die momenteel thuiszitten, omdat kinderen die nog geen drie maanden thuiszitten onder de radar blijven. Er wordt daarom momenteel gewerkt aan een nieuwe landelijke definitie van

thuiszitters door de partners van het thuiszitterspact. Er wordt ook onderzocht of deze definitie kan aansluiten op de definitie die wordt gehanteerd bij de aanpak van voortijdig schoolverlaten (Slob et al., 2020)¹. In deze literatuurstudie houden wij voor de duidelijkheid de huidige definitie van thuiszitters aan die door het ministerie wordt voorgeschreven en in ieder geval tot 1 oktober 2020 geldt: “kwalificatie- of leerplichtige jongeren die meer dan drie maanden absoluut of langdurig relatief verzuimen” (Slob et al., 2020, p. 8).

Wie zijn de ‘thuiszitters’?

Bij thuiszitters gaat het vaak om kinderen bij wie er ingewikkelde problematiek speelt. Vaak zijn er meerdere problematieken tegelijkertijd (Ingrado, 2010; Hogeschool Utrecht, 2016; Van Binsbergen, Pronk, Van Schooten, Heurter & Verbeek, 2019; Ledoux & Waslander, 2020). Zo valt op dat thuisproblematiek vaak een rol speelt naast andere problematiek (Van Binsbergen et al., 2019). Het merendeel van de thuiszitters is afkomstig uit het voortgezet onderwijs en heeft een gemiddelde leeftijd heeft van 14,4 jaar (Ingrado, 2010; Van Binsbergen et al., 2019). Ongeveer 40% van de thuiszitters heeft op meerdere scholen ingeschreven gestaan (Ingrado, 2010). Alhoewel thuiszitten zich met name in het voortgezet onderwijs voordoet, speelt bepaalde problematiek doorgaans al langer (Van Binsbergen et al., 2019). Bij iets meer dan de helft van de thuiszitters waren er voorafgaand aan het thuiszitten ook al een of meerdere meldingen gedaan van ongeoorloofd verzuim bij leerplicht. Thuiszitten komt dus ook voor zonder dat leerplicht eerder al signalen heeft ontvangen (Ingrado, 2010; Hogeschool Utrecht, 2016). Een verklaring is dat leerlingen ervaren dat het voortgezet onderwijs vaak minder ruimte biedt voor positieve aandacht, steun en ruimte voor maatwerk dan het primair onderwijs en dit maakt dat ze zich (alsnog) terugtrekken (Van Binsbergen et al., 2019). De overzichtelijkheid en sociale cohesie tussen leerlingen onderling op de basisschool vormen in zekere zin een buffer bij thuiszitten. Andere ‘beschermende factoren’ die leerlingen met ervaring met thuiszitten zelf noemen zijn alertheid op verzuim, een veilige sfeer op school en zich welkom voelen, een goede relatie tussen school en ouders (zonder impliciete afkeuring), kleine klassen, geen lesuitval en begeleiding bij de overgang naar vervolgonderwijs (Van Binsbergen et al., 2019).

Verschillende factoren lijken het risico op thuiszitten te vergroten. Dit is het geval als er internaliserende (psychische en psychiatrische) problematiek speelt bij een kind (bijvoorbeeld angst om naar school te gaan of identiteitsproblemen), als er sprake is van een intensieve school- en/of hulpgeschiedenis, als er ernstige problemen in de thuissituatie zijn (bijvoorbeeld psychiatrische problemen bij ouders, schulden, gebrek aan houvast en structuur), als er sprake is van overgewicht, problematisch cannabis gebruik, en overmatige stress op diverse levenssterreinen (CAP-J classificatie ‘overmatig stress’²; Van Binsbergen et al., 2019). In het onderzoek van Van Binsbergen en collega’s (2019) wordt geen verhoogde kans op thuiszitten gevonden bij kinderen met externaliserend probleemgedrag.

Voor de duur van het thuiszitten lijkt er geen direct verband te zijn met één of meerdere problematieken. De duur van thuiszitten lijkt ook te worden veroorzaakt door de manier waarop ouders en jongeren ermee omgaan (bijv. ontkenning van problematiek door ouders of jongere) en de tijd die verstrijkt als niet direct een passende oplossing geboden wordt (Ingrado, 2010).

¹ Degenen die niet terug naar school gaan, worden voortijdig schoolverlaters genoemd. Zij zijn niet in het bezit van een mbo niveau 2, havo of vwo-diploma en beschikken daarom niet over een startkwalificatie (NJI, 2020b).

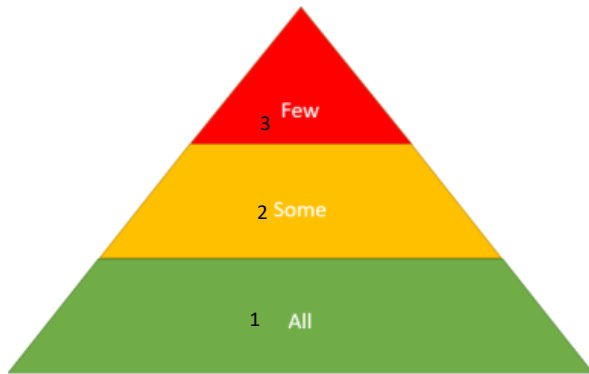
² <https://www.nji.nl/nl/Databank/Classificatie-Jeugdproblemen/Classificeren-met-CAP-J/A902-Overmatige-stress.html>

Het voorkomen en terugdringen van thuiszitten

Door het NJi is een literatuuronderzoek gedaan naar effectieve interventies om schoolverzuim³ te voorkomen en te verminderen (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).

Response to Intervention

Het Response to Intervention (RTI)-model kan als handvat worden gebruikt om schoolverzuim aan te pakken in een gelaagde benadering (zie Figuur 1).

Figuur 1. RTI-model (Bron: Kearney & Graczyk, 2014).

De aanpak van schoolverzuim kan op drie niveaus worden ingezet:

1. Zo is het in eerste instantie belangrijk om in te zetten op preventie van verzuim door een goed pedagogisch klimaat in de school en in de klassen te creëren. Hierbij zijn alle leerlingen gebaat.
2. Daarnaast kunnen gerichte interventies worden ingezet voor leerlingen die dreigen te verzuimen of waarbij al sprake is van licht verzuim.
3. Als laatste kunnen intensieve interventies worden ingezet voor leerlingen die langdurig verzuimen (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).

Een interventie die wordt ingezet op een van de eerste twee niveaus van het model kan worden gezien als een preventieve aanpak van thuiszitten. Een interventie die wordt ingezet op het derde niveau valt onder een (curatieve) aanpak om het aantal thuiszitters terug te dringen.

Preventie

Uit onderzoek blijkt dat er een aantal aspecten van belang zijn bij het voorkomen van thuiszitten: een goed pedagogisch klimaat, een goed verzuimbeleid, signalering van leerlingen met een verhoogd risico op thuiszitten en het besteden van extra aandacht aan overgangsmomenten van leerlingen, zoals de overstap van het primair naar het voortgezet onderwijs.

Een goed pedagogisch klimaat - Schoolverzuim kan beperkt worden als een school aansluit bij de behoeften van leerlingen en oog heeft voor potentiële problemen. Leerlingen die zich gezien, ondersteund, veilig en uitgedaagd voelen zijn eerder geneigd naar school te blijven gaan (Van

³ Schoolverzuim gaat over alle vormen van zowel geoorloofd als ongeoorloofd verzuim. Interventies betreffen niet specifiek 'thuiszitten' (volgens de huidige definitie van de overheid), maar kunnen mogelijk een bijdrage leveren aan het voorkomen en terugdringen ervan.

Sleeuwen & Heyne, 2020). Leerlingen vinden het belangrijk dat volwassenen niet wegstappen bij uiteenlopende problemen van en met leerlingen en dat leerlingen een eerlijke behandeling krijgen (Van Binsbergen et al., 2019). Om te zorgen voor een goed pedagogisch klimaat kunnen er bijvoorbeeld interventies ingezet worden die goede onderlinge relaties stimuleren, die veiligheid binnen de school borgen (bijv. pesten voorkomen en aanpakken), die aandacht bieden voor hygiëne binnen de school en gezond eten en drinken, om de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te verbeteren en die ouders stimuleren hun kind te ondersteunen bij het leren (Van Sleeuwen & Heyne, 2020). Ook kunnen er bijvoorbeeld afspraken worden gemaakt met medewerkers over hoe zij hun pedagogische competenties op peil kunnen blijven houden om ervoor te zorgen dat zij een veilige en uitdagende leeromgeving blijven bieden met een goed pedagogisch klimaat voor alle leerlingen.

Verder is het belangrijk om zorg te dragen voor een gepersonaliseerde leeromgeving, een individuele aanpak en te zorgen voor lesmethoden die betrokkenheid van leerlingen vergroten. Het is belangrijk leerlingen genoeg uitdaging te bieden en niet te over- of ondervragen. Zowel in het regulier voortgezet onderwijs als in het speciaal onderwijs worden leerlingen soms op een niveau lager geplaatst of blijven zij zitten door hun gedrag en niet vanwege een gebrek aan cognitieve vaardigheden of leerproblemen (Van Binsbergen et al. 2019).

Een goed verzuimbeleid - Ernstig verzuim begint vaak met 'gewoon' verzuim. Verzuim van leerlingen is daarom een belangrijk aanknopingspunt om thuiszitten te voorkomen (Van Binsbergen et al., 2019). Bij ongeveer de helft van het aantal thuiszitters is in de voorafgaande periode contact geweest met de leerplichtambtenaar (Jepma, 2011). Om vroeg te kunnen ingrijpen bij verzuim is het belangrijk om te investeren in het verzuimbeleid van de school. Daarbij is het van belang dat verzuim periodiek gemonitord wordt en dat het verzuim met leerlingen en ouders geanalyseerd wordt (Van Sleeuwen & Heyne, 2020). Het is daarbij belangrijk dat scholen aandacht hebben voor de leerling en de omstandigheden rond deze leerlingen (Van Binsbergen et al., 2019).

Als scholen het verzuim van leerlingen periodiek monitoren (op het niveau van uren en dagen), kunnen verschillende vormen én veranderingen in patronen van verzuim sneller opgemerkt worden (Hogeschool Utrecht, 2016; Lubberman et al., 2019; Van Sleeuwen & Heyne, 2020). Als verzuim goed in beeld is, is het ook belangrijk om het verzuim samen met ouders en leerlingen te analyseren. Verzuim kan verschillende oorzaken hebben. Kinderen kunnen bijvoorbeeld angstig zijn en school vermijden, ouders kunnen het kind daarin steunen of het kind om een andere reden niet naar school laten gaan. Verschillende soorten verzuim die onderscheiden kunnen worden zijn: weigeren om naar school te gaan, spijbelen, onthouden van schoolgang en uitsluiten van schoolgang (Heyne et al., 2019). Verschillende soorten verzuim vereisen ook een verschillende aanpak. Door na te gaan om welk type verzuim het gaat, kan er beter gekeken worden hoe de leerling en het gezin het beste kunnen worden ondersteund (Ingrado, 2010; Van Sleeuwen & Heyne, 2020; Jepma, 2011). Een aanbeveling vanuit het onderzoek van de Hogeschool Utrecht (2016) naar Utrechtse thuiszitters is dat mentoren beter getraind en toegerust zouden moeten worden om het gesprek over schoolverzuim met ouders/verzorgers en kinderen op respectvolle en effectieve wijze te voeren. Daarbij hoort ook dat mentoren en docenten hun zorgen over leerlingen met collega's en deskundigen op school kunnen bespreken op een laagdrempelige manier. Ook is het van belang om het verzuim zo spoedig mogelijk te melden bij de leerplichtambtenaar, schoolarts en/of het samenwerkingsverband om ervoor te zorgen dat de leerling zo snel mogelijk weer naar school gaat. Betrokken partijen kunnen dan tijdig inzetten op preventieve maatregelen als leerlingen (en hun problematiek) eerder in beeld zijn gebracht. Betrokkenen kunnen nagaan hoe de leerling zo snel mogelijk weer volledig onderwijs kan volgen (Ingrado, 2010; Jepma, 2011; Lubberman et al., 2019).

Professionals van de jeugdhulp en de jeugdgezondheidszorg hebben ook veel expertise en kennis waarvan gebruik kan worden gemaakt om snel passende hulp te organiseren voor deze leerlingen (Van Sleeuwen & Heyne, 2019).

Signaleren van leerlingen met verhoogd risico op schooluitval - Naast het goed in kaart brengen en monitoren van verzuim van leerlingen, is het voor het voorkomen van thuiszitten ook belangrijk om andere risico-elementen snel te signaleren en hier op een juiste manier op in te spelen. Hierbij is het belangrijk om zowel naar risico-elementen bij de jeugdige zelf, als in de context te kijken (school, gezin, leeftijdsgenoten, wijk) (Van Sleeuwen & Heyne, 2020). Voorbeelden van signalen zijn bijvoorbeeld een terugval in cijfers of verlies van interesses. Dit kan bijvoorbeeld wijzen op een depressie en dit vormt een risico op thuiszitten. Het is voor betrokken professionals onhaalbaar om elk signaal of risicofactor te detecteren, maar het is belangrijk dat ze wel op de hoogte zijn van de signalen en risicofactoren van thuiszitten en weten waar ze op moeten letten. Een aan de school verbonden jeugdhulpprofessional zou hier ook een rol in kunnen spelen. Ook zou er op school mogelijk een speciaal team ingezet kunnen worden dat zich bezighoudt met de aanpak van schoolverzuim. Zij informeren dan iedereen over wat verzuim inhoudt, wat eerste signalen zijn en welke rol iedereen hierin heeft (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).

Extra aandacht voor overgangsmomenten - Ook is het belangrijk om extra aandacht te hebben voor leerlingen in overgangsmomenten, zoals de start van een schooljaar of de overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs of voortgezet onderwijs naar middelbaar beroepsonderwijs. Zoals eerder benoemd, ervaren leerlingen dat het voortgezet onderwijs vaak minder ruimte biedt voor positieve aandacht, steun en ruimte voor maatwerk dan het primair onderwijs. Het is daarom van belang om de transfer van het primair naar het voortgezet onderwijs goed en begeleid te laten verlopen (Van Binsbergen et al., 2019; Van Sleeuwen & Heyne, 2020). Het maken van goede afspraken over een doorgaande leer- en ontwikkellijn van het primair naar het voortgezet onderwijs is daarvoor belangrijk (Hogeschool Utrecht, 2016).

Keuze van interventies

Uit onderzoek komt naar voren dat niet één bepaalde aanpak het meest effectief is om schoolverzuim aan te pakken. Bij de keuze van de aanpak is het in elk geval belangrijk om met een aantal elementen rekening te houden:

- Het risico op schooluitval is hoger als er meerdere problemen zijn op meerdere gebieden: bij de leerling zelf, op school en in de thuissituatie. Een adequate aanpak moet dan ook gericht zijn op meerdere gebieden, zoals het schoolklimaat, vaardigheden van de jeugdige en de thuissituatie van leerlingen. Het is daarbij essentieel om samen te werken met ouders, om de ontwikkeling van de leerling zo veel mogelijk te stimuleren en om de problematiek aan te pakken. Het is belangrijk dat de aanpak past bij de school en bij de leerling (Van Sleeuwen & Heyne, 2019).
- Bij het inzetten van een interventie om schoolverzuim terug te dringen is het belangrijk om te kijken naar de oorzaak van verzuim. Kinderen die bijvoorbeeld verzuimen om negatieve prikkels op school te vermijden, kunnen baat hebben bij een kindgerichte interventie en stapsgewijze re-integratie. In het literatuuronderzoek van Van Sleeuwen & Heyne (2019) worden effectieve interventies beschreven n.a.v. vier soorten problematisch schoolverzuim: (1) weigeren om naar school te gaan, (2) spijbelen, (3) onthouden van schoolgang, (4) uitsluiten van schoolgang.
 - *Weigeren om naar school te gaan.* Leerlingen die weigeren om naar school te gaan of met tegenzin naar school gaan, hebben vaak tijdelijke emotionele stress (bijv.

overmatige angst) die duidt op een aversie tegen school of chronische emotionele stress die het naar school gaan bemoeilijkt (bijv. slaapproblemen). Het is verzuim dat leerlingen niet (bewust) verborgen houden voor ouders en waarbij de leerling geen antisociaal gedrag vertoont. Uit onderzoek komt naar voren dat cognitieve gedragstherapie een effectieve interventie kan zijn voor leerlingen die weigeren om naar school te gaan. Voor jeugdigen die aanhoudend weigeren om naar school te gaan en die ernstige en chronische problemen in hun sociale ontwikkeling ervaren, kunnen aparte schoollocaties een effectieve interventie zijn (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).

- *Spijbelen*. Leerlingen die spijbelen zijn een deel van de dag of de hele dag niet op school aanwezig zonder toestemming van autoriteiten en zonder toestemming en medeweten van hun ouders. Bij deze leerlingen lijkt het effectief om in te zetten op een positief schoolklimaat met een constructief beleid in het bijsturen van probleemgedrag van leerlingen. Ook het zorgvuldig monitoren van spijbelgedrag kan leiden tot een afname van spijbelen (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).
- *Onthouden van schoolgang*. Er wordt gesproken van onthouden van schoolgang als het schoolverzuim niet voor de ouders wordt verborgen en toe te schrijven is aan ouderlijke inspanningen om de jongere thuis te houden of een gebrek aan inspanning om de jongere naar school te laten gaan. Ouders houden de leerling bijvoorbeeld thuis om mee te helpen met werk of het verzorgen van een familielid. Naar dit type verzuim is nog weinig onderzoek gedaan, maar het lijkt extra van belang te investeren in de samenwerking met ouders (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).
- *Uitsluiten van schoolgang*. Bij uitsluiting van schoolgang wordt de jongere door toedoen van de school voor enige tijd uitgesloten van school of specifieke schoolactiviteiten. Dit komt bijvoorbeeld voor als de school niet in staat is om in de behoeften van de leerling te voorzien of als de leerling onwettig van school wordt gestuurd. Wettelijke regelgeving voor het schorsen of verwijderen van leerlingen van school wordt dan niet correct toegepast. Voor deze leerlingen is het van belang dat de school zorgt voor een positief pedagogisch klimaat en passende ondersteuning biedt aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).

Een effectieve interventie voor het terugdringen van ziekteverzuim is M@ZL (medische advisering ziekgemelde leerling). Het doel van deze interventie is het vroegtijdig signaleren en begeleiden van leerlingen met een hoog ziekteverzuim in het voortgezet onderwijs. Scholen kunnen na een gesprek met leerling en ouders een consult aanvragen bij de jeugdarts. Indien nodig wordt ook de leerplichtambtenaar betrokken. Door proactief op ziekteverzuim te handelen kan langdurend verzuim mogelijk worden voorkomen (NJI, 2020a).

Zodra een aanpak is gekozen, is het belangrijk om die aanpak en het verzuim van de jongere periodiek te blijven evalueren zodat in de aanpak tijdig kan worden bijgestuurd als dat nodig is. Een 'schoolverzuimteam' kan deze taak bijvoorbeeld oppakken (Van Sleeuwen & Heyne, 2020).

Aanbevelingen uit onderzoek voor de aanpak van thuiszitters

Verschillende onderzoekers doen aanbevelingen met betrekking tot de aanpak van thuiszitten. Deze adviezen zijn echter niet onderzocht op effectiviteit. De aanbevelingen richten zich op het centraal stellen van het kind, het creëren van tussenvoorzieningen en overbruglocaties, aandacht voor kennis en communicatie, mandaat en regie, en een regionale aanpak.

Het centraal stellen van het kind- Thuiszittersproblematiek is niet eenvoudig op te lossen. Voor een deel van de (dreigende) thuiszitters is een hoge mate van maatwerk en flexibiliteit vereist. Het lukt dan ook niet altijd om een oplossing te vinden voor deze leerlingen (binnen drie maanden). Het is daarom belangrijk dat alle betrokkenen waar nodig buiten de bestaande kaders denken en niet vanuit bestaande oplossingen. Het is belangrijk om het kind centraal te zetten en te luisteren naar wat ouders over hun kind in te brengen hebben. Het is van belang dat betrokkenen en partners samen duidelijk maken wat er wordt verstaan onder ‘het kind centraal stellen’ en dat ze afspraken maken over hoe ze hier concreet naar kunnen handelen (Lubberman et al., 2019). Het zoeken naar een maatwerk oplossing die aansluit bij de behoeften van het kind vraagt samenwerking tussen allerlei betrokkenen, zoals onderwijs- en jeugdhulpprofessionals. Onderzoek over de aansluiting tussen onderwijs en -jeugdhulp is beschreven in Bomhof & Van der Grinten (2020).

Tussenvoorziening en overbruglocaties - Soms lukt niet om voor een (dreigende) thuiszitter binnen drie maanden een passende oplossing te vinden. Het is dan belangrijk dat er een tijdelijke oplossing komt om mogelijke escalatie van problemen te voorkomen en om te voorkomen dat het kind ‘thuiszit’. Het is daarom belangrijk om een overbruggingsaanbod te realiseren waarbij bevlogen leraren en pedagogisch medewerkers klaarstaan voor een tijdelijke opvang. Het is belangrijk dat dit een veilige plek is waar geen druk en geen pesten voorkomt (Lubberman et al., 2019). Een tijdelijke onderwijsvoorziening kan in verschillende settingen plaatsvinden: alle potentieel thuiszittende leerlingen zitten bijvoorbeeld in één klas in of bij één van de scholen of een leerling kan worden toegevoegd aan een bestaande groep in het speciaal (basis)onderwijs (Jepma et al., 2011).

Kennis en communicatie - Door een diversiteit aan vraagstukken en het gevraagde maatwerk bij thuiszitters is bij professionals niet altijd de benodigde kennis aanwezig over de achterliggende hulpvraag. Er leven soms ook beelden dat bepaalde oplossingen niet mogen of kunnen waardoor een aanpak soms niet van de grond komt. Het is daarom belangrijk dat regio’s kennis met elkaar uitwisselen om zo van elkaar te leren. De uitwisseling van kennis kan bijvoorbeeld gericht zijn op wat wel en wat niet werkt en welke oplossingen wel en niet mogelijk zijn (Lubberman et al., 2019).

Ook is het belangrijk dat professionals uit onderwijs en zorg kennis met elkaar uitwisselen. Daarbij is het van belang dat ze elkaars taal leren spreken. Daarnaast is het nodig dat de onderwijs- en zorgtaal richting ouders wordt verhelderd. Dit kan bijvoorbeeld worden gedaan door in de regio iemand aan te wijzen die als (onafhankelijk) aanspreekpunt voor deze ‘vertaling’ zorgt (Lubberman et al., 2019).

Regie & mandaat - Het is belangrijk om aandacht te hebben voor regie en dat voor elke casus is afgesproken wie de regievoerder is. Het is van belang dat er één aanspreekpunt is voor alle partijen, ook wanneer andere professionals een grotere uitvoerende verantwoordelijkheid bij een betreffende casus op zich hebben genomen (Hogeschool Utrecht, 2016). Ook is het van belang dat het betrokken medewerkers zijn mét mandaat zodat deze mensen ook echt beslissingen kunnen nemen.

Gemeenten en samenwerkingsverbanden moeten samen met elkaar afspreken welke partij/persoon bepaalt welke onderwijs/zorgplek voor het betreffende kind/jongere past. Soms is er sprake van stagnerende besluitvorming. Er kan dan worden ingezet op het regelen van doorzettingsmacht: één partij, team of functionaris krijgt de bevoegdheid om – binnen gestelde kaders – te bepalen welke school of instelling verplicht is voor dit kind een passende onderwijs/zorgplek te bieden. De vraag is echter of de sleutel voor succes bij die doorzettingsmacht ligt. Het lijkt belangrijker om mandaat te regelen voor personen die betrokken zijn bij de oplossing van thuiszitsituaties. Dit kan voorkomen dat niemand een beslissing kan nemen over de inzet die nodig is voor een oplossing en het draagt bij aan het sneller realiseren van een oplossing. Lokale partijen kunnen over de totstandkoming van het

mandaat afspraken maken in hun ‘sluitende aanpak’ (Lubberman et al., 2019; Ledoux & Waslander, 2020).

Regionale aanpak en samenwerking - Een regionale aanpak van thuiszitten is wenselijk, omdat de situatie per regio sterk kan verschillen (Lubberman et al., 2019; Slob et al., 2019). Het is lastig om één landelijke aanpak te realiseren waar iedere regio, en daarmee ieder kind, geholpen is (Slob et al., 2020). Zo hebben sommige regio's bijvoorbeeld meer te maken met de zorg voor minderjarige vluchtelingen en statushouders dan andere regio's (Slob et al., 2019). Ook zijn er regionaal gezien grote verschillen op het gebied van thuiszitters. Zo is in een aantal regio's het aantal thuiszitters gestegen in 2017-2018 ten opzichte van het jaar daarvoor, maar is in een aantal andere regio's het aantal thuiszitters juist gedaald. Dit geeft aan dat een regionale blik op de thuiszittersaanpak wenselijk is (Lubberman et al., 2019).

Binnen de regio's is het belangrijk om kritisch te kijken hoe de regionale verantwoordelijkheid voor thuiszitters is belegd en hoe regionale afspraken over een sluitende aanpak kunnen worden gemaakt. Is de sluitende aanpak een afspraak tussen samenwerkingsverbanden en een gemeente of zijn er meer regionale afspraken gemaakt? Een afspraak op het niveau van bijvoorbeeld een RMC-regio of jeugdzorgregio kan voor meer slagkracht zorgen. Zo kunnen er over regio's heen naar oplossingen worden gezocht voor thuiszitters en kunnen financiën mogelijk gebundeld worden (Lubberman et al. 2019)

Kansen door de uitbraak van het Corona-virus

Door corona hebben scholen grote stappen gezet in het gebruik van digitale middelen, onderwijs op afstand en ook met het samen met gemeenten in beeld hebben van alle leerlingen. Er verschenen diverse berichten in de media over kinderen die veel baat leken te hebben bij afstandsonderwijs omdat er minder prikkels zijn en kinderen zelf hun dag in kunnen delen. Een stabiele thuissituatie is daarbij wel een voorwaarde. Het ministerie van OCW gaat de mogelijkheden van afstandsonderwijs bij (preventie van) thuiszitten verder in kaart brengen, waarbij ook wordt gekeken of voor de lange termijn een hybride vorm van afstandsonderwijs met fysiek onderwijs voor thuiszitters een mogelijkheid is. Hiertoe is een kerngroep opgezet, bestaande uit de VO-raad, PO-Raad, AVS, VNG, Onderwijsinspectie, LAKS en ouderorganisaties. De eerste resultaten worden na de zomer verwacht.

Uit onderzoek is ook bekend dat de inzet van digitaal lesmateriaal voordelen heeft voor bijvoorbeeld leerlingen met autisme, omdat het structurend is en voorspelbaar, waardoor het helpt bij bepaalde executieve functies zoals planningsvaardigheden. Scholen konden dat al langer inzetten, maar de voordelen van zowel de inzet van digitale middelen als onderwijs op afstand komen nu heel duidelijk naar voren.

Samenvattend: wat weten we wel en niet over (preventie van) thuiszitten?

Uit onderzoek is al veel bekend over risicofactoren, bij zowel het kind als de omgeving, die een rol kunnen spelen bij het ontstaan van thuiszitten. Ook is er een en ander bekend over beschermende factoren, zoals een veilige sfeer op school. In het kader van de doorontwikkeling van preventie van thuiszitten is meer onderzoek gewenst naar elementen die het naar school gaan bevorderen. Welke positieve krachten maken dat leerlingen meer betrokken zouden kunnen raken?

Er is nog onvoldoende kennis over de zogenaamde omslagpunten, dat zijn momenten waarop leerlingen die eigenlijk geen risico lijken te lopen toch ‘plotseling’ uitvallen. Tevens is meer onderzoek nodig naar het onthouden (door ouders) en het uitsluiten (door school) van schoolgang.

Referenties

- Bertling, L., Lubberman, J., & Witteman-Van Leenen, (2016). *Onderzoek naar de groei van vrijstellingen 5 onder a*. Amsterdam: Regioplan.
- Bomhof, M. & Van der Grinten, M. (2020). *Jeugdhulp op school*. Utrecht: Oberon
- Dullaert, M., (2019). *De kracht om door te zetten: hoe kunnen we de impasse rondom thuiszitters doorbreken?* [Z.p.].
- Heyne, D., Gren-Landell, M., Melvin, G., Gentle-Genitty, C. (2019). Differentiation between school attendance problems: why and how? *Cognitive and Behavioral Practice*, 26, 8 – 34. doi:10.1016/j.cbpra.2018.03.006.
- Ingrado (2010). *Thuiszitters, sneller terug naar school. Bevindingen dossieronderzoek thuiszitters 2010*. Arnhem: Ingrado
- Ingrado (2020a). Webpagina. <https://www.ingrado.nl/kennisdossiers/thuiszitters>
- Ingrado (2020b). Schoolverzuim en de Leerplichtwet. Geraadpleegd van https://www.ingrado.nl/assets/uploads/Schoolverzuim_begrippen_WEB.pdf
- Jepma, IJ., Swart, B., & Vergeer, M., (2011). *Opstaan tegen het thuiszitten*. In opdracht van EC O3. Sardes / Kohnstamm Instituut.
- Hogeschool Utrecht (2016). *Achtergronden en aanpak van ‘thuiszitters’ in het Utrechtse voortgezet onderwijs*. Rapportage van onderzoek in opdracht van het samenwerkingsverband Sterk VO, Leerplicht, Jeugdgezondheidszorg en Buurtteams jeugd en gezin in de gemeente Utrecht. Lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Kearney, C. A., & Graczyk, P. (2014). A response to intervention model to promote school attendance and decrease school absenteeism. *Child Youth Care Forum*, 43, 1 – 25. doi.org/10.1007/s10566-013-9222-1.
- Ledoux, G., & Waslander, S. (m.m.v. Eimers, T.,) (2020). *Evaluatie passend onderwijs*. Eindrapport. Amsterdam: Kohnstamm Instituut / Tilburg: TIAS School for Business and Society, Tilburg University / Nijmegen: KBA.
- Lubberman, J., Bertling, L., & Duysak, S. (2019). *Impuls thuiszittersaanpak. Onderzoek naar het verhaal achter de cijfers en de ambities van het Thuiszitterspact*. Amsterdam: Regioplan.
- NJi (2020a). Webpagina. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/MZL-op-het-vo> & <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Werkblad/Uitgebreide-beschrijving-MZL-op-het-vo.pdf>
- NJi (2020b). *Definitie. Wat is schoolverzuim, voortijdig schoolverlaten en wat zijn thuiszittende leerlingen?* Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/Voortijdig-schoolverlaten-en-verzuim-Probleemschets>
- Onderwijsinspectie (2020). *Staat van het onderwijs 2020*.

- Peeters, R., i.s.m. Zunderdorp Beleidsadvies & Management (2018). *Mét andere ogen: advies voor versnelling en bestending van de samenwerking onderwijs-zorg-jeugd*. Op verzoek van de coalitie onderwijs-zorg-jeugd.
- Slob, A., De Jonge, H. M., Dekker, S. (2019). *Stand van zaken thuiszitters* [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/02/15/kamerbrief-stand-van-zaken-thuiszitters>
- Slob, A., De Jonge, H. M., Dekker, S. (2020). *Thuiszitters in het funderend onderwijs* [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/01/30/thuiszittersbrief-januari-2020>
- Slob, A., & Van Engelshoven, I. (2020). *Advies Onderwijsraad 'Vooruitzien voor jonge generaties'* [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/documenten/kamerstukken/2020/06/16/advies-onderwijsraad-vooruitzien-voor-jonge-generaties>
- Steunpunt Passend Onderwijs (2017). *Doorzettingsmacht organiseren. Hoe sturing en ondersteuning onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden bij de uitvoering van de zorgplicht passend onderwijs*. Geraadpleegd van <https://www.steunpuntpassendonderwijs-povo.nl/wp-content/uploads/2017/02/Handreiking-doorzettingsmacht-def2.pdf>
- Thuiszitterspact (2016). Ministeries van OCW, VWS, VenJ, PO-Raad, VO-raad en VNG. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2016/06/13/thuiszitterspact>
- Van Binsbergen, M.H., Pronk, S., Van Schooten, E., Heurter, A., & Verbeek, F. (2019). *Niet thuisgeven. Schooluitval vanuit het perspectief van leerlingen: onderzoek naar thuiszitters*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut
- Van Sleeuwen & Heyne (2020). *Schoolverzuim aanpakken. Een wetenschappelijke onderbouwing*. Utrecht: NJi.